

Araştırma Makalesi / Research Article

HANELERDE ÜCRET KARŞILIĞI ÇALIŞAN ÇOCUK VARLIĞI İLE HANELERİN EKONOMİK VE DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNİN İLİŞKİSİ, TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Yağmur TOKATLIOĞLU*

Gökhan AYKAÇ**

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE EXISTANCE OF PAID CHILDREN WORKERS IN THE HOUSEHOLDS AND ECONOMIC AND DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF THE HOUSEHOLDS, TURKISH CASE

Öz

Uluslararası Çalışma Örgütü çocuk işgücünü, çocukların çocukluklarından, potansiyellerinden ve onurlarından yoksun bırakıcı ve onların fiziksel ve akli gelişimlerine zarar verici işlerde istihdam edilmesi olarak tanımlamaktadır. Yazında Türkiye’de çocuk işçiliğinin temel nedenleri olarak yoksulluk, işsizlik, çocuk işgücüne olan talep, denetimsizlik, geleneksel bakış açısı ve nüfus fazlalığı gösterilmektedir. Bu çalışanın amacı, Türkiye’de çocuk işçi bulunan hanelerin yapısının ortaya konulmasıdır. Bu çerçevede çalışmada TÜİK tarafından yayınlanan Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2017 yılı verisi ile hane içinde gelir getiren 15 yaş altı çocuklar ve bu çocukların aileleri incelenmiştir. Yapılan lojistik regresyon analizi sonucunda hane reisinin çalışmıyor olması, kadın olması, evli olmaması, eğitim düzeyinin lise altı olması ve kronik rahatsızlığa sahip olması o hanede çocuk işçi çalışma olasılığını arttıran faktörler olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İşgücü Piyasası, Çocuk İşgücü, Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi.

Abstract

International Labor Organization defines child labor as employment of the children at work that deprives children of their childhood, their potential and their dignity, and that is harmful to mental development. The literature points out poverty, unemployment, demand for child labor, lack of proper inspection,

* Arş. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü, e-posta: yagmur.tokatlioglu@hbv.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0134-6321>.

** Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, e-posta: gokhan.aykac@hbv.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7541-5062>.

Makale Gönderim Tarihi: 30.12.2019 <https://doi.org/10.11616/basbed.v20i53206.667656>

Makale Kabul Tarihi : 14.02.2020

traditional cultural perspective, excess population as the basic causes of child labor in Turkey. This study aims to reveal the structure of the households with children working in the market. In this context, children below 15 and their families are studied using the data of TurkStat's Income and Living Conditions Survey for 2017. The logistic regression results show that having an unemployed household head, a female household head, a single household head, a household head holding secondary education degree or less and a household head suffering from a chronic disease increase the probability of existence a working child in that household.

Keywords: Labor Market, Child Labor Income and Living Conditions Survey.

1. Giriş

Kalkınmakta olan bir ülke olarak, 2018 yılı itibariyle Türkiye'nin 80 milyonu aşan nüfusunun yaklaşık %28'i (23 milyon) çocuklardan oluşmaktadır (TÜİK, 2019). Bu oran Avrupa Birliği ortalaması olan %18.7 ile karşılaştırıldığında, Türkiye'deki çocuk nüfusunun yoğunluğu daha iyi görülebilmektedir. Son yıllarda, çocuk işçiliğinin azaltılmasına yönelik sağlanan olumlu gelişmelere rağmen, çocuk nüfus oranının en yüksek olduğu illerin, kişi başına GSYİH'nin en düşük seviyede olduğu iller arasında olması¹, Türkiye'deki çocukların yaşam koşulları ve çalış(tırıl)ma eğilimleri hakkındaki endişeleri haklı çıkarır niteliktedir. Nitekim 15-17 yaş grubundaki çocukların %21'i işgücüne katılmaktadır. Çalışan çocukların sadece %52.6'sı çalışmaların karşılığı olarak bir ödeme alabilmektedirler (TÜİK, 2013: 8, 18).

Çocuk işçiliğine ilişkin ulusal ve uluslararası düzeyde çok sayıda yasa ve anlaşma bulunması, çocuk işçiliğinin önüne tamamen geçilmesini sağlayamamıştır. Çocuk işçiliğinin azaltılabilmesinin ve buna ilişkin etkin politikaların üretilbilmesinin tek ve birincil yolu, bu olgunun en iyi şekilde anlaşılabilmesinden geçmektedir. Bu çalışma, kuramsal altyapıdan destek alarak, Türkiye'de 2017 Yılı Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi (TÜİK GYKA) verileri yardımıyla hanede 15 yaş altında olan ve işgücü piyasasında ücret karşılığı çalışan çocukların olup olmaması durumunu etkileyen faktörlerin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. TÜİK tarafından yapılmış olan Çocuk İşgücü Anketi'nin son olarak 2012'de yayınlanmış olması nedeniyle, Türkiye'de çocuk işgücünü konu eden son çalışmaların genellikle 2012 sonrası verileri içermediği görülmektedir. Bu çalışma, gerek bu konuya ilişkin yazında daha önce kullanılmamış bir

¹ Çocuk nüfus oranının en yüksek olduğu beş il; Şanlıurfa (%46.3), Şırnak (%43.9), Ağrı (%42.5), Muş (%42.3) ve Siirt'tir (%41.4) (TÜİK, 2019). Bu illerin Türkiye kişi başına GSYİH sıralaması ise sırasıyla, 3, 11, 1, 5, 6'dır (TÜİK, 2019).

veri setinin kazandırdığı yeni bilgileri işlemesi gerek konuya ilişkin güncel bir veri setini analiz etmesi açısından konusundaki diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

Bireysel işgücü arzı kararı açısından önem taşıyan rezervasyon ücretinin, söz konusu olan çocuk işgücü olduğunda, eğitim yatırımlarının beklenen getirisine daha duyarlı hale gelmesi beklenir. Ev içinde çocuk işgücüne ne boyutlarda ihtiyaç olduğu ve çocuğun işgücü piyasasında elde edebileceği gelire duyulan ihtiyaç da ebeveynlerin çocuğa ilişkin çalışma kararı üzerinde kuramsal etkiye sahiptir. Ebeveynlerin hanehalkının piyasa değerini maksimize etmeyi amaçladıkları varsayılırsa (Brown, Deardorff ve Stern, 2002: 8), çocuğun çalışması kararı ebeveynlerin eğitimin beklenen getirisini ne kadar iyi öngörebildikleri ile de ilgili olmaktadır. Bu durum, çocuk işgücü arzının hanenin gelir düzeyinin yanı sıra, hanehalkının eğitim düzeyi, sağlık durumu ve yaşı gibi demografik etmenler tarafından da belirlenmekte olduğunu akla getirmektedir. Çocukların çalıştırılmasının, onların bedensel ve zihinsel sağlıkları üzerinde olumsuz etkiler yaratması muhtemeldir. Bunun yanında çocukların eğitim hayatından koparılıp işgücü piyasasına dahil edilmeleri, gelecekte insana yakışır işlerde istihdam edilmelerini engelleyen bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Ulusal açıdan değerlendirildiğinde ise, üretim faktörlerinden işgücünün, çocuk yaşta eğitimden uzak kalarak nitelik açısından gelişmemesi ülkenin uzun dönemde ekonomik potansiyelinin altında kalması sonucunu doğurmaktadır.

Bu çalışmanın Türkiye’de hanelerde çalışan çocuk olup olmaması durumunu etkileyen faktörlerin ortaya konmasıyla, çocuk işçiliğinin azaltılmasına yönelik çalışan politika ve yasa yapıcılara kayda değer bir bilgi altyapısı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çerçevede, çalışmada öncelikle çocuk işgücünün tarihsel gelişimi, tanımı, kuramsal nedenleri ve rakamlarla Türkiye’de ve Dünya’da çocuk işgücü verilecektir. Ardından yazında çocuk işgücünün nedenleri araştıran çalışmalara ve çalışmada kullanılan modelin, verinin ve yöntemin tanıtılması ile analiz sonuçların yer verilecektir.

2. Çocuk İşgücünün Tarihsel Perspektifi ve Tanımı

Endüstri devrimi çocuk işgücünü en acımasız şekli ile kitle üretim sürecinin bir parçası haline getirmiştir. 18. yüzyılda yaşanan hızlı sanayileşme, şehirlerde işgücü talebinin hızlı bir şekilde artmasına neden olmuş, kırsal alandan, sanayileşen kentlere göçün hızlanması ile kentsel alanda derinleşen yoksulluk, çocukların da fabrikalarda ya da madenlerde çalışarak işgücü piyasasında yaygın olarak yer alması ile sonuçlanmıştır. Kırsal kesimde ise azalan işgücü, ailelerin çocuklarını

tarımsal alanlarda ücretsiz aile işçileri olarak daha yoğun çalıştırması sonucunu beraberinde getirmiştir. Endüstri devriminin ilk aşamalarında özellikle İngiltere’de, çalışan çocuklar gündelik hayatın sıradan öğeleri arasında yer almaktadır (Nardinelli, 1980: 739).

Avrupa’da çocuk işçilerin de sırtında taşınarak artan sermaye birikiminin getirdiği refah, bir taraftan çocuk işçilerin eve ve okula dönmelerini sağlarken diğer taraftan da insanlığa konuyu daha insani bir boyutta değerlendirme “fırsatını” tanımıştır. İngiltere’de 1832 yılında tamamlanan “Fabrika Düzenlemeleri” çocuk işçilerin günlük çalışma saatlerine sınır getirirken, daha sonraki yıllarda Amerika Birleşik Devletleri’nde bazı eyaletlerde çıkarılan çocuk istihdamını düzenleyen yasalar yürürlüğe girerek çocuk istihdamının %75’in üzerinde azalmasında rol oynamıştır (Moehling, 1999: 72). Çocukların istihdamına yönelik yasal düzenlemelerin yapılmaya başlanması, çocuk işçiliğinin de daha açık olarak tanımlanması gerekliliğini beraberinde getirmiştir. “Fabrika Düzenlemelerinde”, tanımlamalar fabrikalarda çalışan 12 yaş altındaki bireyleri kapsarken, bu konuda ABD’de 1938’de federal olarak yürürlüğe giren ilk yasada², tarım dışı sektörlerde 14 yaş altındaki çocukların çalıştırılmayacağı hükmü yer almaktadır.

Günümüzde, tek bir çocuk işçiliği tanımlamasından çok, yaş vurgusunun yanı sıra piyasa ya da ev içi üretim çerçevesinde şekillenmekte olan ve odak noktası olarak çocuğu alan farklı tanımlamaların kullanıldığı görülmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO, 2019) çocuk işçiliğinin genellikle, çocukların çocukluklarını yaşamalarından alıkoyan, kendi potansiyellerini ve saygınlıklarını azaltan ve fiziksel ve zihinsel gelişimlerine zararlı işlerde çalışması şeklinde tanımlanmakta olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, ILO (2019) çocukların köleleştirildiği, ailelerinden ayrılmak zorunda bırakıldığı, ciddi boyutlarda tehlike ve önemli hastalıklara maruz kaldıkları ve/veya şehir sokaklarında hayatla tek başlarına mücadeleye itildikleri durumları da “çocuk işçiliğinin en kötü halleri” şeklinde kavramsallaştırmaktadır. ILO, 1992 yılında “Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Uluslararası Programı” (IPEC)’i açıklayarak, orta vadede çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesini ve en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin sona erdirilmesini, daha uzun vadede ise çocuk işçiliğinin tamamen ortadan kalkmasını hedef olarak belirlemiştir. 2015 Yılı’nda ise IPEC genişletilerek “Çocuk İşçiliğinin ve Zorla Çalıştırmanın Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı” açıklanmıştır. 2017 yılında, 4. Çocuk İşçiliğinin Kalıcı Biçimlerde Sona Erdirilmesi

² Fair Labor Standarts Act.

Küresel Konferansı'nda, çocuk işçiliğinin tüm biçimlerinin sona erdirilmesi için 2025 yılı hedef olarak belirlenmiş ve duyurulmuştur.

Çocuk işçiliği, çalışmaların veya uygulanacak politikaların içerik ve amaçlarına göre farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Bu çerçevede, iktisat kuramında çocuk işçiliğinin yeri de bu farklı tanımlamalardan payına düşeni almakta ve farklı tanımlamaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), ILO'nun 182 Sayılı Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Önlenmesi Acil Eylem Sözleşmesi ve 138 Sayılı Çalışma İçin Asgari Yaşa İlişkin sözleşme uyarınca hareket ederek, yaşı 12'den küçük çocuklarca herhangi bir ekonomik aktivitede bulunulmasını, 12-14 yaş aralığındaki çocuklarca hafif işler haricinde kalan işlerle uğraşıldığı durumları ve çocukların çocuk işçiliğinin en kötü halleri kapsamındaki işlerde çalıştığı durumları çocuk işçiliği olarak tanımlamaktadır (UNICEF, 2019: 4).

Ülkemizde ise 15-18 yaş aralığındaki çocuklar “genç işçi”, 14-15 yaşında çalışanları ise “çocuk işçi” olarak tanımlanmaktadır³ ve yasal olarak çalışabilmeleri için ilköğrenimlerini tamamlamış olmalarına bağlıdır. Ulusal yasalarımıza göre, 14 yaş altında çalışan çocuklar, çocuk işçi sayılmamakta, bu durum ise 14 yaş altında çalışmanın yasal kabul edilmemiş olmasına bağlanmaktadır. Bununla birlikte, “hafif işler” olarak nitelenen işlerde 13 yaşından büyük olan çocukların çalıştırılması da mümkün olabilmektedir (Aykaç, 2016: 355). Yine ülkemiz yasalarına göre, çırak olarak çalışanlar işçi sayılmadıklarından çocuk işçi olarak tanımlanmamaktadır, ancak çırak olabilmeleri için de 14 yaşından büyük olmaları şartı aranmaktadır (Aykaç, 2016: 356). Çocuk işçiliği ile mücadele kapsamında, Onuncu Kalkınma Planı (2014- 2018) ile ağır ve tehlikeli işler gibi çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin önlenmesi amaç olarak belirlenmiştir. Diğer taraftan, 2014-2023 yılları için Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ÇSGB) koordinatörlüğünde ilgili ulusal tarafların ve bilim insanlarının katkılarıyla oluşan Ulusal İstihdam Stratejisi ile 2023 yılında tehlikeli işlerde, sokakta ve geçici tarımdaki çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin sonlandırılması ve diğer alanlardaki çocuk işçiliğinin %2 düzeyine indirilmesi hedeflenmiştir (ÇSGB, 2017: 45).

3. Çocuk İşgücünün Kuramsal Nedenleri

Yazında çocuk istihdamına ilişkin yapılan ve toplulaştırılmış verilerin kullanıldığı çalışmalarda tanımlamalar, çeşitli kriterlere göre

³ 6.4.2004 tarihli “Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik” ile.

yapılmaktadır. Edmonds (2007: 7), bu kriterleri iktisadi aktiflik kriteri⁴, işsizlerin dahil edilmeyerek iktisadi aktiflik kriterinden ayrılan iktisadi iş kriteri, başkalarının tüketimine yönelik üretim faaliyetlerine katılma (piyasa odaklı iş) / ev tüketimine yönelik üretim faaliyetlerine katılma (piyasa dışı odaklı iş) kriteri olarak özetlemektedir. Ücret karşılığı çalışan çocuklar, piyasa odaklı iş tanımının bir alt kategorisi olarak ele alınabilir ve çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Çocukların neden ve hangi durumlarda çalıştığının (ya da çalıştırıldığının) kuramsal nedenlerinin ortaya konması, çocuk işgücünün azaltılması ve ortadan kaldırılması hedefleri açısından politika yapıcılara önemli bir yol gösterici olma özelliğindedir. Konunun iki temel piyasa gücü çerçevesinde ele alınması analitik açıdan kolaylıklar sağlamaktadır. Bu bağlamda, çocukların çalışmasına neden olabilecek faktörler, işgücü arzı ve işgücü talebi çerçevesinde değerlendirilebilir. Tam rekabet varsayımı altında, çocukların çalışması ve hanehalkının işgücü arz etme kararının kuramı, temellerini Becker (1981)'den almaktadır ve hanedeki çocuk sayısı, çocukların eğitim düzeyi, çocuk başına düşen boş zaman ve yetişkinlerin boş zamanı ve kompozit bir tüketim malının bir fonksiyonu olan fayda fonksiyonunun maksimizasyonuna dayanmaktadır. Bahsi geçen bu kompozit tüketim malı, piyasadan satın alınmış olan kompozit bir ara malı ve bir diğer girdi olarak hanehalkının zamanı ile hanede üretilmektedir. Fayda fonksiyonunun maksimize edilmesinde kısıt olan hanehalkı geliri, işgücü piyasasında ücret karşılığı çalışılarak ya da üretilen bu kompozit tüketim malının mal piyasasına arz edilmesi ile oluşmaktadır. Bu malın üretiminde yetişkinlerin işgücünün (zamanının) kullanılabilmesi gibi çocukların zamanı da kullanılabilir (Brown, Deardorff ve Stern, 2002: 4). Diğer taraftan, çocukların da işgücü piyasasında yetişkinler gibi ücret karşılığı çalışması mümkündür. Bu durumda, fayda maksimizasyonu kararı, zamanın hane içi üretimde veya işgücü piyasasında geçireceği kararının yanı sıra, bu ara malının piyasa değeri, işgücü piyasasındaki saatlik ücrete de bağlı olmaktadır. Anılan, standart Neoklasik yaklaşım çerçevesinde, çocuklar açısından üç alternatif bulunmaktadır, boş zaman, eğitim veya çalışmak. Babanın ücretindeki bir artış, boş zamanının örtük fiyatını artıracak, ve çocuğun eğitimi ile babanın boş zamanının ikame mallar olması durumunda çocuğun eğitime daha fazla zaman ayırması ile (işgücü piyasasında daha az çalışması ile) sonuçlanacaktır⁵. Babanın ücretinin artması aynı

⁴ Ücretli işçileri, işverenleri, kendi işine sahip olanları, ücretsiz aile işçilerini, çırakları, silahlı kuvvetler mensuplarını ve işsizleri içermektedir.

⁵ Goldin (1979), babanın ücret düzeyi ile çocuğun işgücü piyasasında çalışması arasında negatif yönlü ilişkiyi ortaya koymuştur.

zamanda hane gelirini de artıracığından eğitime ayrılan gelir artacaktır. Bu durumda, çocuğun çalışmaması bir zengin malı olarak değerlendirilebilir. Düşük gelirli haneler, bu malı tüketmemektedirler (Basu ve Van, 1998: 415).

Annenin, ev içi üretime babadan daha fazla zaman ayırdığı varsayıldığında ise, annenin ücretindeki artış, yeni çocuk sahibi olmanın fırsat maliyetini artırarak optimum hane büyüklüğünün azalması ise eğitime ayrılacak fonların artması ile sonuçlanarak çocuk işgücünün azalmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan, annenin ev içi çalışması ile çocuğun ev içi çalışmasının ikame oldukları varsayılsa, çocuğun boş zamanı ve eğitime ayırdığı zamanın azalması beklenir. Ayrıca, annenin ücretinin artması, hane gelirini de artırdığından, bir normal mal olarak çocuk eğitime talep de artacaktır (Brown, Deardorff ve Stern, 2002: 5). Yazında, baba ve anneye toplum tarafından biçilmiş olan rollerin kuramsallaştırılması sonucunda, babanın veya annenin piyasa ücretlerinde meydana gelen artışın, çocuğun işgücü piyasasında çalışmasına yönelik farklı yönde sonuçlarla karşılaşılmasına neden olduğunun altının çizilmesinde fayda bulunmaktadır. Anne ve babanın işgücü piyasasından elde ettikleri ücretlerdeki değişmelerin yanı sıra, çocukların işgücü piyasasında elde ettikleri ücretlerdeki bir artış da çocuk işgücü arzı üzerinde etkisi bulunan bir faktördür. Bu bağlamda çocukların ücretlerinde meydana gelecek bir artış, (boş zaman ve eğitimin tamamlayıcı olması varsayımıyla) eğitimin fırsat maliyetini artırarak ve aileye katılacak her çocuğun (doğumlar) getirisini artırarak çocukların çalışma zamanının artmasına (eğitime ayrılacak zamanın azalmasına) neden olacaktır. Ayrıca, hane halkının sahip olduğu varlıkların (ev sahipliği gibi) artması da geliri artırarak eğitim talebinin artması ile sonuçlanacaktır (Brown, Deardorff ve Stern, 2002: 5).

Diğer taraftan, finansal yatırım araçlarının bulunmadığı ya da bu araçlara erişimin sınırlı olduğu ülkelerde, çocuk sahibi olmak bir yatırım olarak da algılanabilmekte, çocuk sahibi olma kararı ve çocuğun eğitim alması / çalışması kararı hane halkının piyasa değerini maksimize edecek şekilde ele alınmaktadır. Eğitimin getirisi düşük ve doğanın getirisi yüksek olduğunda hane halkının refahı tarımda çalışacak çok sayıda çocuğun varlığı ile maksimize edilmektedir (Brown, Deardorff ve Stern, 2002: 8). Bu durum, tarımla uğraşan hanelerin geleneksel olarak daha yoğun buldukları kırsal kesimde tarımsal üretimde çalışan çocukların kenttekilere göre oransal olarak daha fazla olması sonucunu da beraberinde getirir. Brown, Deardorff ve Stern (2002: 7-9), çocukların yukarıda aktarılan şekilde gelecekte yaşanabilecek bir gelir darlığına karşı adeta sigorta olarak kullanılmasının anne ve babanın eğitim

durumunun da çocuk işçiliği üzerindeki etkisi hakkında bazı çıkarımlar yapılabileceğini mümkün kıldığını belirtmektedirler. Daha eğitimli ebeveynlerin bulunduğu hanelerin geleceğe ilişkin olumsuz beklentileri fazla ise bugün çocuk sahibi olma eğilimi daha az olacaktır. Az çocuk sahibi olmak ise mevcut çocuklar için daha iyi eğitim anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, daha eğitimli ailelerin daha az sayıda ve daha eğitimli çocuk sahibi olması, dolayısıyla bu çocukların işgücü piyasasında daha az çalışmaları beklenebilir.

Tarihsel açıdan bakıldığında çocuk işçiliğinin talep boyutu, çocukların sahip olduğu fiziksel özelliklerin (kısa boy ya da küçük eller gibi) bazı işleri daha etkin yapabilmelerini sağlaması ile açıklanabilir. Diğer taraftan, yapılan çalışmalar (Nardinelli,1980: 745, 747; Levy, 1985: 786-788) bazı işlerde geçerli olan çocuk işçilerin bu fiziksel avantajının sanayi devrimi ve teknolojik gelişmelerle büyük ölçüde azaldığını ortaya koymaktadır.

Yazında, Türkiye'deki çocuk işçiliğinin temel nedenleri olarak yoksulluk, iç göç, eğitim olanaklarının ulaşılabilirliğin düşük olması, geleneksel bakış açısı, nüfus fazlalığı (Yüksel vd, 2015: 25; ÇSGB, 2017: 14 - 16), işsizlik, çocuk işgücüne olan talep, yasal düzenlemelerin eksikliği ve uygulanmaması (Karaman, Özçalık, 2007: 33; ÇSGB, 2017: 16; Dursun, 2011: 314), yetişkin aile bireylerinin işsizliği ve düzensiz göç (ÇSGB, 2017: 14, 17), yetersiz denetim (Dursun, 2011: 314) yer almaktadır. Bahar (2014: 689 - 694), Türkiye'deki çocuk işçiliğinin nedenlerini yapısal, ailesel ve bireysel faktörler olarak üçe ayırarak incelemektedir. Buna göre yapısal faktörler arasında, ekonomik kalkınma, göç, kentsel yoksulluk, sosyal normlar, yasal kapsam ve kır-kent ayrımı yer almaktadır. Ailesel faktörler arasında ise hanehalkı geliri, hanehalkı büyüklüğü, ebeveynlerin eğitim durumu ve bakış açısı⁶ bulunmaktadır. Çocuğun yaşı, cinsiyeti ve çocuğun kaçınıcı çocuk olduğu da bireysel faktörler arasında sıralanmaktadır.

4. Türkiye ve Dünyada Çocuk İşçiliği

Türkiye'de toplam nüfusun %28'ini çocuklar (0-17 yaş) oluşturmaktadır (TÜİK, 2019). Çocuk istihdamı olgusu, diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye için de büyük bir öneme sahiptir ve önemli ölçüde ülkemizin demografik yapısı ile şekillenmektedir. Hanehalkı işgücü

⁶ Bahar (2014: 692), kültürel olarak, çocukların çalışmasının onları olgunlaştırdığına yönelik bir inancın var olduğunun altını çizmekte ve ayrıca patriyarkal toplumsal cinsiyetçi bir yapının da önemli bir faktör olduğunu belirtmektedir.

anketi (HHİGA) sonuçlarına göre, 2018 yılında 15-17 yaş aralığındaki çocukların işgücüne katılma oranı %21.1'dir ve bu oran bir önceki yıl değerinden (%20.3) daha büyük bir değer almaktadır. Erkek çocukların dikkate değer bir şekilde işgücüne katılımlarının (%30), kız çocuklarından (%11.8) yüksek olduğu göze çarpmaktadır (TÜİK, 2019). TÜİK tarafından yapılan Çalışan Çocuklar Anketi⁷ (ÇÇA) (TÜİK, 2013) sonuçlarına göre, 2012 yılında Türkiye'de çocukların (6-17 yaş) yaklaşık olarak %6'sı ekonomik işlerde çalışmakta, %44'ü ev işlerinde faaliyette bulunmakta ve %45'i çalışmamaktadır. Kırdaki kentlerdekine göre ekonomik işlerde çalışan çocukların toplam çocuk sayısına oranının yaklaşık olarak iki kat daha fazla olduğu gözlenmektedir (sırayla %8.2 ve %4.8). Ev işlerinde faaliyette bulunanlar ise oransal olarak kırdaki daha düşük bir paya sahiptir (kent %46, kır %38). Çalışmayan çocukların toplam çocuk sayısı içindeki payı ise kırdaki daha yüksek bir değer almaktadır (kent %42, kır %51). Çalışan çocuklardan hanehalkı gelirin katkısında bulunmak amacıyla çalışmakta olanların çoğunluğu aynı zamanda eğitimlerine devam etmemektedirler (TÜİK, 2013: 21). Hanenin ekonomik faaliyetine yardımcı olma amacıyla çalışmakta olan çocukların ise görece olarak eğitimlerine devam etme eğiliminde oldukları görülmektedir (TÜİK, 2013: 21). Eğitimlerine devam edenler arasında hanenin ekonomik faaliyetine yardımcı olmak amacıyla çalışanlar (yaklaşık %40) ile ilk sırada yer alırlarken, eğitimlerine devam etmeyenlerin çoğu (yaklaşık %60) ise hanehalkı gelirin katkısında bulunmak amacıyla çalışmaktadırlar.

TÜİK (2019) verilerine göre, çocukların başlıca çalışma nedeni hanehalkı gelirin katkısında bulunmaktır. Tablo 1'den de takip edilebileceği gibi özellikle kentlerde öne çıkan bu neden, kırsal alanlarda yerini hanenin ekonomik faaliyetine yardımcı olmak amacıyla bırakmaktadır. Daha küçük yaşta çocukların da hane gelirin katkısında bulunmaktan çok, hanenin mevcut ekonomik faaliyetine katkıda bulunma amacıyla çalıştığı görülmektedir. Özellikle kentlerde, iş öğrenmek ve meslek sahibi olmak amacıyla da ön plana çıktığı dikkati çekmektedir. Kentlerde çalışan çocukların %10'undan fazlası, kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla çalışmak zorundadır.

⁷ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), ülkemizde çalışan çocuklara ilişkin sosyal, demografik ve iktisadi bilgileri içeren bir veri seti oluşturmak amacıyla 1994, 1999, 2006 ve 2012 yıllarında Çalışan Çocuklar Anketi uygulaması gerçekleştirmiştir. Bu çalışma kapsamında çalışan çocukların ve ailelerinin demografik profilleri ile çalışılan işlerin niteliğine yönelik bilgi toplanmaktadır. Diğer taraftan, yine TÜİK tarafından yapılmakta olan Hanehalkı İşgücü Anketi (HHİGA) de çocuk işçiliğinin boyutları hakkında bilgi vermektedir.

Tablo 1: Türkiye’de Çalışan Çocukların Çalışma Nedenleri (%)

Yaş grubu	Toplam	Hane Gelirine Katkıda Bulunmak	Hanehalkının Ekonomik Faaliyetine Yardımcı Olmak	İş Öğrenmek, Meslek Sahibi Olmak	Ailenin İsteği	Kendi İhtiyaçlarını Karşılama	Diğer
Kent	100	45.5	10.5	25.3	4.5	11	3
6-14	100	39.2	29.1	13.9	8.9	7.6	0
15-17	100	46.9	5.9	28.3	3.1	11.8	3.7
Kır	100	37.9	43.4	7.1	7.3	3.4	0.8
6-14	100	26.2	56.1	2.3	13.1	1.4	0.9
15-17	100	47	33.7	10.8	2.9	5	0.4
Toplam	100	41.4	28.7	15.2	6	6.8	1.8
6-14	100	29.8	48.6	5.5	12	3.1	1
15-17	100	46.9	19	20.1	3	8.7	2.2

Kaynak: TÜİK (2013: 20)

Tablo 2’den de takip edilebileceği gibi, TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi (GYKA) verilerine göre Türkiye’de yaklaşık olarak her ikiyüz hanenin birinde en az bir çocuk, işgücü piyasasında çalışmakta ve gelir elde etmektedir. 2006, çocuk gelirin hane geliri içindeki payının en yüksek olduğu yıl olarak karşımıza çıkmaktadır. 2011 ve 2014 yıllarında en düşük seviyede olsa da bu oranın yıllar itibariyle büyük çaplı değişiklikler göstermekte olduğu ve son yıllarda artma eğiliminde olduğu dikkati çekmektedir. 2007 ve 2013 yıllarında 15 yaş altı gelir getiren bireyin bulunan hanelerin oranı en yüksek iken, 2017 yılında en düşük seviyededir. Çalışan çocuk olan hane yüzdesi ve çocuk gelirin, toplam hane geliri içindeki payının önümüzdeki yıllar içinde nasıl bir değişim göstereceğinin takip edilmesi önem arz etmektedir.

Tablo 2: 2006-2017 Yılları Arası Türkiye’de 15 Yaş Altı Gelir Getiren Bireyin Bulunan Hanelerin Yapısı

Yıl	Çalışan Çocuk Olan Hane Yüzdesi	Çocuk Çalışanların Ortalama Yıllık Geliri	Çocuk Geliri / Toplam Hane Geliri
2006	0.76	1390.59	0.14
2007	0.82	900.444	0.08
2008	0.79	880.327	0.09
2009	0.76	1111.661	0.1
2010	0.73	1415.972	0.1

2011	0.67	1035.437	0.07
2012	0.56	1770.801	0.12
2013	0.82	1164.484	0.08
2014	0.81	1194.576	0.07
2015	0.59	1893.936	0.09
2016	0.54	2062.288	0.09
2017	0.45	2417.415	0.09

Kaynak: TÜİK GYKA verilerinin ağırlıklandırılmasıyla tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 3'te dünya geleninde çocuk işgücünün bölgelere ve sektörler göre dağılımı verilmiştir. Tarım sektöründe yoğunlaşan çocuk işgücünün, cinsiyetin sektörler göre dağılımında önemli bir farklılığı bulunmamaktadır. Özellikle tarım sektöründe Afrika'da ve hizmetler sektöründe Amerika'nın ortalamadan epey yüksek olduğu göze çarpmaktadır. 5-14 yaş arasındaki çocukların %78'i tarımda istihdam edilirken, bu oran 15-17 yaş arasında %49.3'e düşmekte, bu yaş grubundaki çocukların endüstri ve hizmetler sektörüne kaydığı gözlemlenmektedir. 5-14 yaş arasındaki çocukların bu denli yoğun olarak tarım sektöründe çalıştırılmaları bu alandaki denetimlerin eksikliğini gündeme getirmektedir.

Tablo 3: Dünyada Çocuk İşgücünün Bölgelere, Cinsiyete ve Yaş Aralığına Göre Sektörel Yapısı

Dünya Geneli		Tarım	Endüstri	Hizmetler	Toplam
		70.9	11.9	17.2	100
Bölge	Afrika	85.1	3.7	11.2	100
	Arap Ülkeleri	60.3	12.4	27.4	100
	Amerika	51.5	13.2	35.3	100
	Asya ve Pasifik	57.5	21.4	21.1	100
	Avrupa ve Orta Asya	76.7	9.7	13.6	100
Cinsiyet	Kadın	71.5	12.4	16.6	100
	Erkek	70.3	11.1	18.6	100
Yaş grubu	5-14	78	7.4	14.5	100
	15-17	49.3	25.6	25.1	100

5. Yazın Taraması

Yazında, çocuk işgücünün öncü göstergesi, aile ve ülke bazında olmak üzere iki şekilde ele alınmakta olsa da; çocuk işgücünün belirleyicilerini tek bir grup için incelemek doğru olmayacaktır (Webbink, Smits ve Jong, 2013: 820). Çocuk işçiliği konusu ebeveyn kararına bağlı bir seçimdir (Basu ve Van (1998), Grootaert ve Kanbur (1995), Ranjan (1999)). Elbette bu durumu tetikleyen başka faktörler de mevcuttur: ailenin içinde

bulunduğu maddi durum ve yoksulluk yapışkanlığı (Siddhanta ve Nandy (2003)), hane büyüklüğü ((Basu, 1999), Edmonds, (2006)) ailenin eğitimi (Breen ve Goldthorpe (1997), Togunde ve Carter, (2008), hane içinde annenin konumu (Adudu (1987), Hobcraft (1993), Mukherjee ve Das (2008), Huisman ve Smits (2009)), aile bireylerini sağlık durumu (Hobcraft (1993); Karabulut (1996)), ailenin içinde bulunduğu çevrenin çocuk işgücünü normalleştirilmesi (Basu (1999)); coğrafi konum (IPEC (2002); Amaryllis vd. (2002)); ülkenin eğitim imkânları ve işgücü piyasası şartları (Emerson ve Souza (2008); Duryea ve Arends-Kuenning (2003)) gibi birçok etken vardır. Çoğu araştırmacı tarafından sadece çocuk işgücünün değil (Bascieri ve Falkingham (2009), Kis-Katos ve Schulze (2006), Manacorda ve Rosati (2010), Smits (2007), Huisman ve Smits (2009)), bunun yanında işgücü piyasasındaki ücret farklılığının temel belirleyicisi eğitim (Theodore Schultz (1961), Gary Becker (1962), Jacob Mincer (1974)) olarak kabul edilmektedir.

Tablo 4: Çocuk İşgücü Yazın Taraması

Yazar(lar)	Yıl	Ülke	Faktörler
Adudu	1987	Benin Cum.	Hane içinde annenin konumu, ebeveyn eğitimi, düşük gelir
Hobcraft	1993	Sahraaltı Afrika	Aile bireylerini sağlık durumu, annenin eğitim düzeyi, hanedeki çocuk sayısı
Basu	1999	Dünya Geneli	Hane büyüklüğü, ailenin içinde bulunduğu çevrenin çocuk işgücünü normalleştirilmesi
IPEC	2002	Lübnan	Coğrafi konum, eğitim, yoksulluk, hanenin okula olan uzaklığı,
Amaryllis vd.	2002	Filipinler	Coğrafi konum, yoksulluk, ebeveynlerin içinde bulunduğu sektör, eğitim
Siddhanta ve Nandy	2003	Doğu Hindistan	Ailenin içinde bulunduğu maddi durum ve yoksulluk yapışkanlığı, ebeveyn eğitimi, kişi başına düşen gelir
Duryea ve Arends-Kuenning	2003	Brezilya	İşgücü piyasası şartları, makroekonomik koşullar ve dalgalanmalar
Bass	2004	Sahraaltı Afrika	Yasal ve politik faktörler, yoksulluk, anne babanın içinde bulunduğu sektör, sosyokültürel faktörler
Beegle, Dehejia ve Gatti	2004	Vietnam	Eğitim, ücretler ve sağlık, anne babanın içinde bulunduğu sektör, okula katılım oranı
Edmonds	2006	Nepal	Hane büyüklüğü, yerel işgücü piyasası, aile yapısı, eğitimin getirisi ve yoksulluk
Kis-Katos ve Schulze	2006	Endonezya	Doğal felaketler, yoksulluk, işsizlik, eğitim
Goswami ve Jain	2006	Hindistan	Hane gelir düzeyi, ailenin krediye ulaşma imkanı, ailenin çocuk işgücüne karşı tutumu, çocuğun cinsiyeti, okula ulaşma imkanı, ailede annenin konumu ve kadına karşı tutum, ebeveynin eğitim seviyesi, ailenin sosyal sınıfı, aile büyüklüğü, toplumsal etki, ailenin tarım işgücünde olması

Yazar(lar)	Yıl	Ülke	Faktörler
			durumu, hasat zamanı, mahsul kıtlığı
Smits	2007	Fas, Cezayir, Tunus, Mısır ve Suriye.	Eğitim, çocuğun cinsiyeti, ikamet edilen bölge, ebeveyn eğitimi, kardeş sayısı, babanın istihdam alanı, ebeveynlerin hayatta olma durumu
Togunde ve Carter	2008	Nijerya	Ailenin eğitimi, ailenin sosyoekonomik düzeyi, yoksulluk düzeyi
Mukherjee ve Das	2008	Hindistan	Annenin eğitimi ve aile içindeki konumu
Emerson ve Souza	2008	Brezilya	Ülkenin eğitim imkânları ve işgücü piyasası şartları, ailedeki büyük çocuğun cinsiyeti, eğitim
Huisman ve Smits	2009	30 Gelişmiş Ülke	Hane içinde annenin konumu, hane koşulları, hanenin okula olan uzaklığı ülkedeki öğretmen sayısı, kadın öğretmenlerin yüzdesi
Baschieri ve Falkingham	2009	Tacikistan	Okul hizmetlerinin erişilebilirliği ve kullanılabilirliği, eğitimin kalitesi, ekonomik kalkınma düzeyi
Manacorda ve Rosati	2010	Brezilya	Eğitim, yoksulluk, gelir, çocuğun yaşı
Saad-Lessler	2010	210 ülke	Nüfus, kadınların işgücüne katılım oran ve doğurganlığı, kişi başına düşen gayrisafi milli hâsıla, gayrisafi milli hâsıla içindeki kamu eğitim harcamalarının payı, ortalama yaşam süresi ve işgücüne katılım oranı
Webbink, Smits ve Jong	2013	18 Gelişmiş Ülke	Ailenin ikamet ettiği bölge, çocuğun cinsiyet, ebeveyn eğitimi, babanın istihdam alanı, yerleşim yeri
Karabulut	1996	Türkiye	Aile bireylerini sağlık durumu, hanenin ikamet ettiği bölge, ülkenin gelişmişlik seviyesi, göç
Ertürk ve Dayıoğlu	2004	Türkiye	Ailenin geliri, çocuğun ve ailenin eğitim imkanları
Dayıoğlu	2005	Türkiye	Eğitim, yoksulluk, çocuğun cinsiyeti
Dayıoğlu	2006	Türkiye	Yoksulluk, çocuğun yaşı, aile büyüklüğü, anne ve babanın eğitimi, babanın istihdam edildiği sektör, ailenin yaşadığı bölge, ailede 6 yaş ve üzeri birey olması durumu
Smits ve Gündüz Hoşgör	2006	Türkiye	Ebeveyn eğitimi, kardeş sayısı, hanehalkı geliri, babanın mesleği, annenin gelenekleri
Gümüş ve Wingenbach	2016	Türkiye	Ailenin tarım sektöründe bulunması, yoksulluk, eğitimde yaşanan sorunlar ve cinsiyet ayrımcılığı
Susanlı, İnanc-Tuncer ve Kologlugil	2016	Türkiye	Annenin istihdamı, hanedeki en büyük çocuğun kız olması, ailenin kırsalda ikamet etmesi, ebeveyn eğitiminin düşük, ikamet edilen bölge
Gümüş ve Wingenbach	2016	Türkiye	Anne babanın içinde bulunduğu sektör, ikamet edilen bölge, gelir, yoksulluk

Gelişmekte olan ülkelerde ise anne babanın içinde bulunduğu sektör - özellikle tarım sektörü- çocuğun aynı sektörde istihdam edilmesi ihtimalini güçlendirmektedir (Bass (2004), Smits ve Gündüz Hoşgör (2006), Beegle, Dehejia ve Gatti (2004), Gümüş ve Wingenbach (2016)).

Siddhanta ve Nandy (2003) çocuk işgücü üzerinde etkili olan faktörleri ebeveyn eğitimi, kişi başına düşen gelir, yoksulluk sınırının altında kalan nüfusun yüzdesi, okuldan ayrılan çocukların yüzdesi ve yapısal faktörler olarak tespit etmişlerdir. Goswami ve Jain (2006) çalışmasında çocuk işgücünü etkileyen faktörleri hane gelir düzeyi, ailenin krediye ulaşma imkanı, ailenin çocuk işgücüne karşı tutumu, çocuğun cinsiyeti, okula ulaşma imkanı, ailede annenin konumu ve kadına karşı tutum, ebeveynin eğitim seviyesi, ailenin sosyal sınıfı, aile büyüklüğü, toplumsal etki, ailenin tarım işgücünde olması durumu, hasat zamanı, mahsul kıtlığı şeklinde sıralamıştır. Edmonds (2006) ise çocuk işgücünü etkileyen faktörleri yerel işgücü piyasası, aile yapısı, eğitimin getirisi ve yoksulluk başlıkları altında toplarken; Saad-Lessler (2010) çalışmasında nüfus, kadınların işgücüne katılım oran ve doğurganlığı, kişi başına düşen gayrisafi milli hâsıla, gayrisafi milli hâsıla içindeki kamu eğitim harcamalarının payı, ortalama yaşam süresi ve işgücüne katılım oranı olarak toplulaştırmıştır. Webbink, Smits ve Jong (2013) ise çocuk işgücünü en çok etkileyen değişkenleri aile yapısı, ailenin yerleşim yeri, ebeveynin çalıştığı sektör, çocuğun cinsiyeti olarak tespit etmişlerdir.

Türkiye’de çocuk işgücü ile ulaşılabilir veri az olduğu için konu ile ilgili yapılan çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Dayıoğlu (2005) çalışmasında DİE tarafından yayınlanan çocuk işgücü anketlerinden 1994 ve 1999 yıllarına ait verileri kullanarak ayrıştırma analizi yaptığı çalışmasında eğitim ile çocuk işgücü arasında ters yönlü bir ilişki tespit etmiş ve bu iki yıl arasında bu ilişkinin güçlendiğini ortaya koymuştur. Bu güçlenmeyi ise zorunlu eğitimin yaygınlaştırılmasına, çalışma yaşının yükselmesine, temel eğitiminin daha sıkı uygulanmasına, eğitim ve işin maliyet-fayda yapılarındaki değişikliğe bağlamışlardır. Bunların yanında çalışmada, yoksulluğun kız çocukların eğitimi üzerinde olumsuz etkisi olduğunu ve bu hanelerde erkek çocuklarının eğitimine ağırlık verildiği tespit edilmiştir. Dayıoğlu (2006) Türkiye’de çocuk işgücünün belirleyicilerini incelediği çalışmada, 1994 yılı Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi kullanılmış ve yoksul hanelerin çocuklarının daha büyük risk altında olduğunu sonucuna ulaşmıştır. Yapılan analiz sonucunda çocuğun yaşı, aile büyüklüğü, anne ve babanın eğitimi, babanın istihdam edildiği sektör, ailenin yaşadığı bölge, ailede 6 yaş ve üzeri birey olması durumunun çocuk işgücünü arttıran faktörler olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada yapılan simülasyon ile mevcut düzenlemeler ile çocuk işgücünün azaltılmasının mümkün olmadığı vurgulanmıştır. Ertürk ve Dayıoğlu (2004) çalışmasında ise ailenin geliri ile çocuğun ve ailenin eğitim imkanlarının çocuk işgücü için temel belirleyicileri olduğu vurgulanmıştır. Gümüş ve Wingenbach (2016), tarım sektöründe çalışan çocukları ele aldıkları ve anket uyguladıkları çalışmalarında tarım

sektöründe çalışan çocukların, çocuk işçiliği ile mücadele çalışmaları kapsamında ihmal edildiği, çocuk işçilerin asgari çalışma yaşının oldukça altında olduğu, görüşülen çocukların % 81'inin hem okula gitmesi gerektiği hem de tarım işlerinde çalıştırıldığı, çocukların zorunlu eğitimden sonra ekonomik, eğitimde yaşadıkları sorunlar ve cinsiyet ayrımcılığı nedeniyle eğitim almaya devam edemedikleri; zorlu ve yoğun çalışma koşulları, uzun çalışma saatleri yanı sıra yetersiz ve dengesiz beslenme nedeniyle sağlık sorunları ile yüz yüze kaldıkları vurgulanmıştır. Susanlı, Inanc-Tuncer ve Kologlugil (2016) çalışmasında, Türkiye'deki çocukların ev içi işlerde çalıştırılması ile annelerin istihdamı ile olan ilişkisini incelemiştir. Demografik ve Sağlık Araştırması'ndan (2003) hane bazında elde edilen veriler kullanarak hanedeki en büyük çocuğun kız olması, ailenin kırsalda ikamet etmesi, ebeveyn eğitiminin düşük olması durumlarının çocukların ev işçisi olma olasılığını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunları yanı sıra çalışmada, kentte annenin çalışması durumunun çocuğun ev işlerinde çalışma olasılığını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bahsi geçen çalışmalar Tablo 4'te özetlenmiştir

6. Veri, Yöntem ve Bulgular

Çalışmamızda TÜİK tarafından yayınlanan Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA) 2017 yılı verisi kullanılmıştır. Bu veri seti, Türkiye'de gelirin hanehalkları ve fertler arasındaki dağılımını ortaya koymak, insanların yaşam koşulları, sosyal dışlanma ve yoksulluğu gelir boyutu ile ölçmek ve profilini belirlemek üzere hazırlanmıştır (TÜİK, 2017). Çalışmamızda yazında bağımlı değişkeni etkileyen faktörlerin tespit edilmesi için sıklıkla kullanılmakta olan lojistik regresyon yöntemi ile hanede 15 yaşından küçük bireylerin gelirlerinin olması durumunu etkileyen faktörlerin saptanması amaçlanmıştır. Lojistik regresyon modeli (1) numaralı denklemde gösterilmiştir.

$$P_i = E(Y | X_i) = \frac{1}{1 + e^{-(\beta_1 + \beta_2 X_i)}} \quad (1)$$

Bu modelde, i. bireyin bağımsız değişkenler veri iken bağımlı değişken için seçim yapma olasılığını göstermektedir ve 0 ile 1 arasında değer alır. Lojistik regresyon yönteminde katsayılar yerine genellikle bağımlı değişkenin gerçekleşme olasılığının gerçekleşmeme olasılığına oranı olan bahis oranı ($P_i/(1 - P_i)$) kullanılır ve aşağıdaki şekilde elde edilir:

$$1 - P_i = \frac{1}{1 + e^{(\beta_1 + \beta_2 X_i)}} \quad (2)$$

$$\frac{P_i}{1 - P_i} = \frac{1 + e^{(\beta_1 + \beta_2 X_i)}}{1 + e^{-(\beta_1 + \beta_2 X_i)}} = e^{(\beta_1 + \beta_2 X_i)} \quad (3)$$

(3) numaralı denklemin doğal logaritması alınır ise hem katsayılara hem de parametrelere göre doğrusallık sağlanmış olur.

Bu çalışmada, GYKA hane veri seti içerisinde ‘Hanedeki 15 yaşından küçük fertlerin 2016 yılı içinde elde ettiği gelirin toplam değeri (TL)’ değişkeni tarafımızca düzenlenerek ‘hanede 15 yaş altı bireyin gelir elde etmesi/etmemesi’ olarak ikili değişken haline getirilmiş ve lojistik regresyonda bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Lojistik regresyon modeli kurulmadan önce modele dâhil edilmesi planlanan değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı probleminin var olup olmadığı VIF (variance inflation factor) ile araştırılmıştır. Tablo 5’ten de görüldüğü üzere değişkenlerin VIF değeri 10’dan oldukça küçük, 1/VIF değeri ise 0.1’den oldukça büyüktür ve ortalama VIF değeri 1 civarında hesaplanmıştır. Bu durum, değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı probleminin bulunmadığını göstermektedir.

Tablo 5’te bulunan değişkenler oluşturulurken, veri setinde bazı düzenlemeler yapılmıştır. Çalışmanın konusu gereği tek kişilik hanehalkı ve bağımlı çocuk olmayan hanehalkları veri setinden dışlanmış ve yalnızca bağımlı çocuk olan hanehalkları veri seti içerisinde bırakılmıştır. Ayrıca toplam hanehalkı kullanılabilir gelirden, hanedeki 15 yaşından küçük fertlerin elde ettiği gelir çıkarılarak hanede çocuğun geliri olmadan ne kadarlık bir gelire sahip olduğu tespit edilmiştir. Çalışmamızda veri setinde gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra, bu veri seti için 2016 yılı medyan geliri 35252.54 TL olarak tespit edilmiştir ve TÜİK’in kullandığı görelî yoksulluk hesabı baz alınmıştır. 15 yaş altı fertlerin geliri çıkarıldıktan sonra kalan hanehalkı kullanılabilir geliri, bu medyan gelirin %40’ın altında olan haneler yoksul, %40 ile %60 arasında olan haneler yoksulluk riski taşıyan ve %60’ın üstünde olanları ise yoksul olmayan haneler olarak gruplandırılmıştır. Bunların yanında, hane reisinin kronik rahatsızlığını temsil eden değişken olduğu ve çoklu doğrusal bağlantı probleminin önüne geçmek için, hane içerisinde sağlık durumu iyi/kötü olan birey olması durumunu gösteren değişkenden hane reisinin sağlık durumu çıkarılmıştır. Ayrıca, çalışmada çocuğun elde ettiği gelir nafaka geliri olabilir mi sorusu gündeme gelmiştir. Hem çocuk geliri hem de nafaka geliri olan 5 tane hane tespit edilmiş ve analizler bu haneler çıkartılarak tekrar edilmiş ancak 2 analiz arasında önemli bir farklılığın olmadığı görüldüğü için çalışma bu hanelerin çıkarılmadığı biçimiyle devam ettirilmiştir.

Tablo 5: Bağımsız Değişkenler Arasında Çoklu Doğrusal Bağlantı Probleminin Araştırılması

Bağımsız Değişkenler	VIF	1/VIF
Hane reisinin cinsiyet	1.66	0.601158
Hane reisinin istihdam durumu	1.38	0.724159
Hane reisinin medeni durumu	1.59	0.628661
Hane reisinin eğitim durumu	1.11	0.897801
Hane reisinin kronik rahatsızlığı olma durumu	1.15	0.871044
Yoksulluk durumu	1.07	0.933182
Hane reisinin tarım sektöründe çalışma durumu	1.09	0.915937
Hanede 5 yaş ve altı birey olması durumu	1.17	0.857751
Hanede 65 yaş ve üstü birey olması durumu	1.12	0.889031
Hanede sağlık durumu kötü olan birey olması durumu	1.26	0.791554
Ortalama VIF	1.26	

Bu düzenlemelerden sonra veri setinde 22869 tane olan haneden 12461'i ile analiz yapılmış ve bu hanelerin 122 tanesinde 15 yaş altı ferden gelir getirdiği tespit edilmiştir. Bunların yanında analizler veri seti içinde bulunan hane için ağırlık katsayısı ile ağırlıklandırılarak, başka bir deyişle Türkiye geneli için tahmin üretilmeye çalışılmıştır⁸.

Yukarıda bahsi geçen düzenlemeler yapıldıktan sonra değişkenlerin hanede 15 yaş altı bireyin gelir getirmesi durumundaki frekans dağılımı Tablo 6'da verilmiştir. Tablo incelendiği zaman hane reisinin evli olduğu, eğitiminin lise altı olduğu, tarımda istihdam edildiği ve yoksul haneler ile hanede 65 yaş üstü ve sağlık durumu kötü olan bireylerin bulunduğu hanelerde oldukça fazla oranda çocuk çalıştırıldığı gözlemlenmektedir.

⁸ Ancak bu ağırlıklandırma yapılırken bazı gözlemlerin dışarıda bırakılmış olma ve bu anketin temelde 'çocuk işgücüne' yönelik olmadığı için verilerde bir sapmalılık olması ihtimali vardır. Yazarlar TÜİK tarafından sağlanan veriler ile bu ağırlıklandırmayı yapmışlardır.

Tablo 6: 15 Yaş Altı Gelir Getiren Bireyin Bulunduğu Hanelerin Modelde Kullanılan Değişkenlere göre Frekansları

Değişkenler	Açıklama	Ham Veri		Ağırlıklandırılmış Veri	
		Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Hane reisinin cinsiyet	Kadın	28	22.95	20570	19.86
	Erkek	94	77.05	82992	80.14
Hane reisinin istihdam durumu	Çalışıyor	72	59.02	58545	56.53
	Çalışmıyor	50	40.98	45017	43.47
Hane reisinin medeni durumu	Evli	100	81.97	88997	85.94
	Evli değil	22	18.03	14565	14.06
Hane reisinin eğitim durumu	Lise altı	102	83.61	89198	86.13
	Lise ve üstü	20	16.39	14364	13.87
Hane reisinin kronik rahatsızlığı olma durumu	Yok	66	54.1	52891	51.07
	Var	56	45.9	506	48.93
Yoksulluk grupları	Yoksul	14	11.48	11316	10.93
	Yoksulluk riski taşıyan grup	30	24.59	22233	21.47
	Yoksul olmayan grup	78	63.93	70013	67.6
Hane reisinin tarım sektöründe çalışma durumu	Tarım sektöründe	15	12.3	9835	9.5
	Tarım sektöründe değil	107	87.7	93727	90.5
Hanede 5 yaş ve altı birey olması durumu	Yok	65	53.28	53187	51.36
	Var	57	46.72	50375	48.64
Hanede 65 yaş ve üstü birey olması durumu	Yok	96	78.69	81210	78.42
	Var	26	21.31	22352	21.58
Hanede sağlık durumu kötü olan birey olması durumu	Yok	16	13.11	13148	12.7
	Var	106	86.89	90414	87.3
Toplam		122	100	103562	100

Türkiye’de hanede 15 yaş altı gelir getiren birey olup olmaması durumunu etkileyen faktörlerin tespit edilmesi amacıyla yapılan lojistik regresyon sonuçları Tablo 7’de sunulmuştur. Lojistik regresyon modellerinin yorumlanmasında katsayı yerine odds oranı kullanılmaktadır ve odds oranının 1’den büyük olması, bağımlı değişken olan çocuk işgücü çalıştırma ihtimalini arttıran bağımsız değişkenler olarak yorumlanmaktadır. Tablo 7 incelendiğinde $p=0.000<0.01$ olduğu için Ki-Kare istatistiğine göre modelin anlamlı olduğu söylenebilir. Doğrusal modellerde kullanılan ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücünü gösteren yerine lojistik regresyon Pseudo R^2 kullanılmaktadır ve bu değer lojistik regresyonla kıyaslandığı zaman düşük çıkmaktadır; ancak bu durum modelin açıklama gücünün düşük olduğu anlamına gelmemektedir (Hosmer ve Lemeshow, 2000: 167).

Elde edilen modelin uyum iyiliği ise Hosmer-Lemeshow testi ile sınanmıştır. Hipotezleri ters kurulan bu test, $p=0.4355>0.05$ olduğu için modelin anlamlı olduğunu ileri süren hipotez reddedilemez. Kurulan modelin doğru sınıflandırma yüzdesi ile %99.02 ile oldukça yüksektir.

Tablo 7: Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken: Hanede gelir getiren çocuk olma durumu	Açıklama	Odds Oranı	Katsayı	Standart Hata	<i>p</i>	%95 Güven Aralığı
Bağımsız değişkenler						
Hane reisinin cinsiyeti	Kadın Erkek	0.787	-0.240	0.008	0.000*	0.77 0.80
Hane reisinin istihdam durumu	Çalışıyor Çalışmıyor	2.001	0.693	0.016	0.000*	1.97 2.03
Hane reisinin medeni durumu	Evli Evli değil	1.150	0.140	0.014	0.000*	1.12 1.18
Hane reisinin eğitim durumu	Lise altı Lise ve üstü	0.386	-0.953	0.004	0.000*	0.38 0.39
Hane reisinin kronik rahatsızlığı olma durumu	Yok Var	1.776	0.575	0.012	0.000*	1.75 1.80
Yoksulluk grupları	Yoksul	0.841	-0.174	0.010	0.000*	0.82 0.86
	Yoksulluk riski taşıyan grup					
	Yoksul olmayan grup	0.416	-0.877	0.004	0.000*	0.41 0.42
Hane reisinin tarım sektöründe çalışma durumu	Tarım sektöründe Tarım sektöründe değil	1.090	0.086	0.013	0.000*	1.07 1.11
Hanede 5 yaş ve altı birey olması durumu	Yok Var	1.026	0.026	0.007	0.000*	1.01 1.04
Hanede 65 yaş ve üstü birey olması durumu	Yok Var	1.777	0.575	0.015	0.000*	1.75 1.81
Hanede sağlık durumu kötü olan birey olması durumu	Yok Var	3.310	1.197	0.033	0.000*	3.25 3.38
Sabit		0.006	-5.198	0.000	0.000*	0.01 0.01
* $p<0.001$						
N= 12,280,441						
LR chi-square= 83194.29 ($p=0.000$)						
Log likelihood = -556096.87						
Pseudo =0.0696						
Hosmer-Lemeshow chi-square (8) = 5.89 ($p=0.4355$)						
Pearson chi-square = 626.16 ($p= 0.000$)						
Doğru sınıflama yüzdesi= %99.02						

Tablo 7 incelendiği zaman hane reisinin kadın olması, çalışmıyor olması, evli olmaması, eğitim düzeyinin lise altı olması ve kronik rahatsızlığa sahip olmasının o hanede çocuk işçi çalışma olasılığını arttıran faktörler olarak tespit edildiği gözükmektedir. Bu değişkenlerden hane reisin çalışmaması ve eğitiminin lise altı olması durumunun çocuk işçi çalıştırma riskini, sırayla 2 ve 2.6 (1/0.386) kat olmak üzere, en çok arttıran değişkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Hane reisinin kadın olduğu hanelerin erkek olduğu hanelere göre çocuk işçi çalıştırma olasılığı 1.3 (1/0.787) kat daha fazla bulunmuştur. Hane reisinin evli olmadığı durumlarda hanede çocuk çalıştırma ihtimali daha yüksek ulaşılan sonuçlar arasındadır. Bu durum evli olmayan hane reislerinin bulunduğu hanelerin, diğerlerine göre daha fazla maddi yoksunluk içinde kaldığı ile açıklanabilir. Ayrıca hane reisinin kronik bir rahatsızlığa sahip olması durumunda bu olasılık 1.7 kat daha fazla olarak karşımıza çıkmaktadır. Beklentilere uygun şekilde çocuk işçi çalıştırma ihtimali en yüksek olan haneler yoksul hanelerdir. Öyle ki yoksul olan bir hanenin, yoksul olmayan bir haneye göre çocuk işçi çalıştırma olasılığı yaklaşık 2.4 (1/0.416) kat ve yoksulluk riski taşıyan haneye göre 1.2 (1/0.841) kat daha fazladır.

Yazında sıklıkla yer alan tarım sektöründe çalıştırılan çocuk işçiler, bu çalışmada veri setinde ulaşılabılır veri olmadığı için ancak hane reisinin tarım sektöründe çalışma durumu olarak modele eklenmiştir. Ancak hane reisinin tarım sektöründe istihdam edilmesi durumunda, edilmediği duruma göre çocuk işçi çalıştırmasında büyük bir farklılık göstermemektedir. Aynı durum hanede 5 yaş ve altı birey olması durumu için de geçerlidir. Bu durum, hanedeki çocukların yaşlarının çok küçük olduğu için çalıştırılmalarının mümkün olmamasıyla açıklanabilir. Ancak hanede 65 yaş ve üstü birey olması durumunda ise çocuk işçi çalıştırma ihtimali 1.7 kat daha yükselmektedir. Hanede sağlık durumu kötü olan birey olması durumunda ise bu olasılık oldukça yükselmekte ve sağlık durumu iyi olan bireylerin bulunduğu hanelere göre 3.3 kat daha fazla olmaktadır.

7. Sonuç

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu 12 yaşından küçük çocukların herhangi bir ekonomik faaliyet içinde yer almaması ve 12-14 yaş arasındaki çocukların yalnızca hafif işlerde istihdam edilmeleri gerekliliğini vurgulamakta iken ülkemizde 13 yaşını doldurmuş çocukların çalışmaları izne tabidir. Bu çerçevenin dışına çıkılması, gelişimini henüz tamamlamamış bireylerin beşeri sermaye yatırımlarından ve kendi potansiyellerinin ortaya çıkarılmasından

mahrum bırakılması sonucunu doğuracak ve sadece çocuklar için değil uzun vadede toplumun geneli üzerinde olumsuz etki yaratacaktır. Bu etkilerin ilki çalışan yoksulluk riskinin artması ikincisi ise çocuğun ülkenin sahip olduğu ortalama teknolojiyi kullanmayı sağlayacak temel eğitim düzeyinden yoksun kalarak ülkenin kaynaklarının etkin olmayan şekilde kullanılmasına neden olmaktadır.

Bu çalışmada, 2016 yılında haneye gelir getiren bireyler ele alınmış ve bu durumun nedenlerinin ortaya konulması, çocuk işçi çalıştırılmasını etkileyen faktörlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Yapılan analiz sonucunda hane reisinin kadın olması, çalışmıyor olması, evli olmaması, eğitim düzeyinin lise altı olması ve kronik rahatsızlığa sahip olması; hanenin yoksul olması; hane reisinin tarımda istihdam edilmesi; hanede 5 yaş altı, 65 yaş üstü ve sağlık durumu kötü olan birey bulunmasının o hanede çocuk işçi çalışma olasılığını arttıran faktörler olarak tespit edilmiştir. Bu çalışmada ulaşılan bulgulara paralel olarak Dayıoğlu (2006) çalışmasında da yoksul hanelerin, anne ve babanın eğitimi, babanın istihdam edildiği sektör, ailede 6 yaş ve üzeri birey olması durumunun çocuk işgücünü arttıran faktörler olduğu tespit etmiştir.

Kullanılan veri setinde hangi çocuğun gelir getirdiği bilgisine ulaşma imkanı olmadığı için yalnızca hanenin yapısını dikkate alan değişkenler kullanılabilmiştir. Bu çalışmada kullanılan veri seti maalesef araştırmacıya hanede hangi ferdin çocuk işgücü olarak piyasa dahil edildiğini izleme imkanı vermediği gibi, çocuk işgücünün hangi şartlar altında, hangi piyasada ve günde kaç saat çalıştırıldığına dair bilgi de vermemektedir. TÜİK tarafından son kez 2012 yayınlanan ‘Çocuk İşgücü Anketi’nin tekrarlanması durumunda çalışan çocukların eğitimi, yaşı, kardeş sayısı, ebeveynin eğitim, sektörü gibi demografik özelliklerine ulaşılabilmesi ile analizler detaylandırılacaktır. İşgücü piyasasının ucuz işgücü elde edebilmek adına çocukları dahil ettiği piyasa ile ilgili daha net verilerin toplanması, politika yapıcılara hem mevcut durumun boyutu hakkında bilgi verecek hem de alınabilecek önemlerin ne olması gerektiği hakkında ışık tutacaktır. Alınacak önemlerle azaltılacak olan çocuk işgücünün ekonomi üzerinde yarattığı çarpık etkilerin bertaraf edilmesi ile yalnızca rakamlar düzelmeyecek, çocuk işgücü olarak çalışan ‘çocukların’ işgücü piyasasıyla olması gereken yaşta tanışmaları sonucunda daha sağlıklı bireyler yetişecek ve bu bireylerin uzun dönemde ekonomiye olan katkısı çocuk yaştakine göre daha fazla olacaktır.

Kaynaklar

Adudu, F. (1987), *Urban Poverty and Labour Abuse in Benin City*, Benin: Evens Brother Publisher.

- Amaryllis, T. T., Cruz, M. G., Villanueva, M. M., Selva, E.C., Leones, C.A. ve Budac, M. T. (2002), *Rapid Appraisal of Child Labor in the Tobacco Industry: Case Studies in Two Ilocos Provinces*, A Project of Partners International, Incorporated, http://www.eclt.org/filestore/PARTNERS_Appraisal_CL_Tobacco_Philippines.pdf, (Erişim Tarihi: 15.07.2019).
- Aykaç, H. B. (2016), Hukuksal Açıdan Çocuk ve Genç İşçiliği, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 27 (116), s.335-386.
- Bahar, O. S. (2014), An Overview of the Risk Factors That Contribute to Child Labor in Turkey: Implications For Research, Policy, and Practice, *International Social Work*, 57(6), s.688-697.
- Baschieri, A. ve Falkingham, J. (2009), Staying in School: Assessing the Role of Access, Availability, and Economic Opportunities – The Case of Tajikistan, *Popul. Space Place* 15, s.205–224.
- Bass, L. E. (2004), *Child Labor in Sub-Saharan Africa*, Boulder: Lynne Rienner.
- Basu, K. (1999), Child Labour: Causes, Consequence and Cure with Remarks in International Labour Standard, *Journal of Economic Association*, 37 (3), s.1083-1119.
- Basu, K. ve Van, P. H. (1998), The Economics Of Child Labor, *American Economic Review*, 88 (3), s.412-427.
- Becker, G. S. (1962), Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis, *Journal of Political Economy*, 70 (5), s.9-49.
- Becker, G. (1981), *A Treatise on the Family*, Cambridge: Harvard University Press.
- Beegle, K., Dehejia, R. ve Gatti, R. (2004), Why Should We Care About Child Labor? The Education, Labor Market, and Health Consequences of Child Labor, *NBER Working Paper Series*, Working Paper 10980.
- Breen, R. ve Goldthorpe, J. H. (1997), Explaining Educational Differentials: Towards a Formal Rational Action Theory, *Rationality and Society*, 9(3), s.275–305.
- Brown, D. K., Deardorff, A. V. ve Stern, R. M. (2002), The Determinants of Child Labor: Theory and Evidence School of Public Policy, *Research Seminar in International Economics*, Discussion Paper No. 486.

- ÇSGB. (2017), *Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı*, Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı-Çalışma Genel Müdürlüğü.
- Dayıoğlu, M. (2005), Patterns of Change in Child Labor and Schooling in Turkey: The Impact of Compulsory Schooling, *Oxford Development Studies*, 33 (2), s.231-246.
- Dayıoğlu, M. (2006), The Impact of Household Income on Child Labour in Urban Turkey, *Journal of Development Studies*, 42 (6), s.939-956.
- Dursun, S. (2011), Çocuklara Yönelik Sosyal Politikalar, (Ed: Tokol, A. ve Yusuf, A.), *Sosyal Politika*, 1. Baskı (312-323), Bursa: Dora Basım Yayın.
- Duryea, S. ve Arends-Kuening, M. (2003), School Attendance, Child Labor and Local Labor Market Fluctuations in Urban Brazil, *World Development*, 41(7), s.1165-1178.
- Edmonds, E. V. (2007), Child Labor, *IZA Discussion Paper*, No. 2606.
- Edmonds, E. V. (2006), Understanding Sibling Differences in Child Labor, *Journal of Population Economics*, 19 (4), s.795-821.
- Emerson, P. M. ve Souza, A. P. (2008), Birth Order, Child Labor and School Attendance in Brazil, *World Development*, 36 (9), s.1647-1664.
- Ertürk, Y. ve Dayıoğlu M. (2004), *Gender, Education and Child Labour in Turkey*, Geneva: ISBN Print: 92-2-115569-2.
- Goldin, C. (1979), Household And Market Production of Families in a Late Nineteenth Century American City, *Explorations in Economic History*, 16 (2), s.111-131.
- Goswami, S. ve Jain, V. (2006), Determinants of Child Labour Participation: Review of Issues and Implications for Policy, *Management ve Labour Studies*, 31 (4), s.388-398.
- Grootaert, C. ve Kanbur, R. (1995), Child Labour: An Economic Perspective, *International Labour Review*, 134 (2), s.1-18.
- Gümüş, G. S. ve Wingenbach, G. (2016), The Child Labor Problem in Turkish Agriculture: What Can We Do?, *Social Indicators Research*, 12 (3), s.1193-1215.
- Hobcraft, J. (1993), Women's Education, Child Welfare and Child Survival: A Review of the Evidence, *Health Transition Review*, 3(2), s.9-173.

- Hosmer, D. W. ve Lemeshow, S. (2000), *Applied Logistic Regression*, Second Edition, New York: John Wiley and Sons.
- Huisman, J. ve Smits, J. (2009), Effects of Household and District-Level Factors on Primary School Enrollment in 30 Developing Countries, *World Development*, 37(1), s.179–193.
- ILO. (2017), *Global Estimates of Child Labour: Results and Trends, 2012-2016*, Geneva: ISBN: 978-92-2-130153-0.
- ILO. (2019), *What is Child Labor*, <https://www.ilo.org/ipecc/facts/lang-en/index.htm> (Erişim Tarihi: 14 07. 2019).
- IPEC. (2002), *Lebanon: Child Labour on Tobacco Plantations: A Rapid Assessment*, file:///C:/Users/User/Downloads/2002_ra_17_lb_tobacco_en%20(1).pdf, (Erişim Tarihi: 20.11.2019).
- Karabulut, Ö. (1996), *Türkiye’de Çalışan Çocuklar*, İstanbul: Çözüm Yayıncılık.
- Karaman, B. ve Özçalık, M. (2007), Türkiye’de Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Bir Sonucu: Çocuk İşgücü. Yönetim ve Ekonomi, *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), s.25-41.
- Kis-Katos, K. ve Schulze, G. G. (2006), *Where Child Labor Supply Finds Its Demand*, http://www.vwl-iwipol.uni-freiburg.de/iwipol/publications/kiskatos-schulze_childlabor-indonesia_WP06.pdf, (Erişim Tarihi: 20.11.2019).
- Levy, V. (1985), Cropping Pattern, Mechanization, Child Labor and Fertility Behavior in a Farming Economy: Rural Egypt, *Economic Development and Cultural Change*, 33 (4), s.777-791.
- Manacorda, M. ve Rosati, F. C. (2010), Local Labor Demand and Child Labor, *Research in Labor Economics*, 31, s.321-354.
- Mincer, J. A. (1974), *Schooling, Experience, and Earning*, United States of America: National Bureau of Economic Research, s.71-94.
- Moehling, C. M. (1999), State Child Labor Laws and the Decline of Child Labor, *Explorations in Economic History*, 36(1), 72-106.
- Mukherjee, D. ve Das, S. (2008), Role of Parental Education in Schooling and Child Labour Decision: Urban India in the Last Decade, *Social Indicators Research*, 89(2), s.305–322.

- Nardinelli, C. (1980), Child Labor And The Factory Acts, *The Journal of Economic History*, 40(4), s.739-755.
- Ranjan, P. (1999), An Economic Analysis of Child Labor, *Economics Letters*, 64(1), s.99–105.
- Saad-Lessler, J. (2010), A Cross National Study of Child Labor and Its Determinants, *The Journal of Developing Areas*, 44 (1), s.325–344.
- Schult, W. T. (1961), Investment in Human Capital, *The American Economic Review*, 51 (1), s.1-17.
- Siddhanta, S. ve Nandy, D. (2003), *Socio-Economic Determinants of Child Labour*, <http://ssrn.com/abstract=2733927>, (Erişim Tarihi: 11.07.2019).
- Smits, J. (2007), Family Background and Context Effects on Educational Participation in Five Arab Countries, *Nijmegen Center for Economics (NiCE)*, Working Paper No: 07-106.
- Smits, J. ve Gündüz Hoşgör, A. (2006), Effects of Family Background Characteristics on Educational Participation in Turkey, *International Journal of Educational Development*, 26(5), s.545–560.
- Susanli, Z. B., Inanc-Tuncer, O. ve Kologlugil, S. (2016), Child Domestic Labour and Mothers' Employment in Turkey, *Economic Research*, 29 (1), s. 967-979.
- Tansel, A. (2002), Determinants of School Attainment of Boys and Girls in Turkey: Individual, Household and Community Factors, *Economics of Education Review*, 21 (5), s.455–470.
- Togunde, D. ve Carter A. (2008), Socio-Economic Causes of Child Labor in Urban Nigeria, *Journal of Children ve Poverty*, 12(1), s.89-105.
- Tunali, I. (1996), Education and Work: Experience of 6–14 Year Old Children in Turkey, (Ed: Bulutay, T.), *Education and the Labour Market in Turkey*, Ankara: State Institute of Statistics.
- TÜİK. (2013), *Çalışan Çocuklar*, 2012, Ankara: TÜİK, No:4113.
- TÜİK. (2017), *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Mikro Veri Seti (Kesit)*, 2017, Ankara: TÜİK.
- TÜİK. (2019), *İstatistiklerle Çocuk*, 2018, TÜİK Haber Bülteni Sayı: 30708, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30708>, (Erişim Tarihi: 14 07. 2019).

- UNICEF. (2019), *Factsheet: Child Labour*, www.unicef.org/protection/files/child_labour.pdf, (Erişim Tarihi: 14 07. 2019).
- Webbink, E., Smits, J., ve Jong E. (2013), Household and Context Determinants of Child Labor in 221 Districts of 18 Developing Countries, *Soc Indic Res*, 110 (2), s.819–836.
- Yüksel, M., Adıgüzel, O. ve Yüksel, H. (2015), Dünyada ve Türkiye’de Sosyal Politika Temelinde Dezavantajlı Bir Grup Olarak Çocuk İşçiler Realitesi, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (4), s.23-34.